

DEVİRİMDEN DARBEYE: MISIR'DA DEMOKRASIYE GEÇİŞ ÇABALARININ ANALİZİ*

Arş. Gör. Büşra Öztekin
busraoztekin27@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6118-9562

ÖZ: 2010 Aralık ayından itibaren Ortadoğu'da yaşanan devrimlerle bölgede yaşanan rejim değişiklikleri ve demokratikleşme süreçleri, üzerinde durulması gereken çalışma alanlarından biri olmuştur. Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreci yaşayan ülkelerden biri olan Mısır'da halk, otuz yıllık bir rejime son vermiş ve demokrasiye geçiş süreci başlamıştır. Bu çalışma da Mısır'ın 2011 yılında yaşadığı devrim sonrasında içine girdiği sürecin demokratikleşme ile bağlantısı olup olmadığını, bu süreçte yer alan aktörlerin demokratikleşmeyle olan ilişkisini, demokratikleşme teorileri bağlamında incelemiştir. Geçiş teorisinin ağırlıkta olduğu bu inceleme sonucu; devrim sonrasında aktörler arasında sağlanamayan uzlaşımın demokratikleşme sürecini etkilediği, bunun sonucunda yaşanan darbeye geçiş sürecinin sona erdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Mısır'da demokrasiye geçiş, Demokratikleşme.

FROM REVOLUTION TO COUP D'ETAT: AN ANALYSIS OF TRANSITION TO DEMOCRACY IN EGYPT

ABSTRACT: Since December 2010, the regime changes and the democratization processes proved to be one of the defining subjects of academic focus. Egypt, as one of the countries that experienced such a democratization process in the so called the "Arab Spring" period, ended the thirty year-long regime and made efforts to bring about democracy. This study aims to uncover whether there is a connection between the democratization process and the revolution itself, by examining the actors involved in this transitional era, in light of various democratization theories. As a result of this analysis, which is dominated by the transition theory, it was concluded that the compromise could not be achieved between actors after the revolution affected the democratization process and the transition process ended as a result of the coup.

Keywords: Arab Spring, transition to democracy in Egypt, democratization

* Bu makale, 2019 yılında Hasan Kalyoncu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı programında 'Devrimden Darbeye: Mısır'da Demokrasiye Geçiş Çabalarının Analizi' başlığıyla yüksek lisans tezi olarak sunulan çalışmadan üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyada hızla yayılan demokratikleşme dalgası, 2010 Aralık ayından itibaren Ortadoğu'da yaşanan devrimlerle yeniden hatırlanmıştır. Ortadoğu'da yaşanan devrimlerle birlikte bölgede demokratik rejim talepleriyle ayaklanmalar başlamıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreci yaşayan ülkelerden biri olan Mısır'da halk, otuz yıldır iktidarda olan bir diktatörü devirmiştir. Mısır'da tabandan gelen değişim isteği o zaman için başarılı olmuş ve hem Mısır hem de bölge için önemli bir süreç başlamıştır. Devrimden darbeye kadar olan 2.5 yıllık süreçte (25 Ocak 2011-3 Temmuz 2013) Mısır'daki demokratikleşme çabaları da bu sebeple bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda makale; 'Mısır'ın 2011 yılında yaşadığı devrim sonrasında içine girdiği sürecin demokratikleşme ile bağlantısı var mıdır?' sorusunu sorarak Mısır'ın demokratikleşme çabalarını ve bu süreçte rol alan aktörlerin tarihi gelişimleri içerisinde birbirleriyle olan ilişkilerini analiz edip demokratikleşme çabalarının başarıya ulaşip ulaşmadığını problem edinmiştir.

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Demokrasi Nedir?

Demokrasi saydam bir kelimedir, bir başka ifadeyle sözcük anlamı ile dildeki anlamı kolaylıkla iç içe geçebilmektedir (Schmidt, 2002: 21). Günümüz demokrasisi de içerisinde birçok farklı anlam ve değer barındırmaktadır. Bu farklılıkların sebebi kuşkusuz herkesin demokrasiyi kendine göre tanımlamasıdır. Bu tanımlamalar da farklı demokrasi anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda gelişmiş olan, bilimsel ve pratik siyaset bakımından çığır açan demokrasi anlayışı Max Weber'in demokrasi tanımıdır. Weber demokrasiyi iktidardan pay alma, taraftar toplamak için propaganda hakkı tanıyan, yetkin yöneticilerin rekabetine dayanan bir sistem olarak görmektedir (Schmidt, 2002: 114-115). 20. yüzyıl ortalarında demokrasinin anlamı üzerindeki tartışmalarda da yönetimin otoritesinin kaynağı ağır basmaktadır (Huntington, 1996: 3-4). Örneğin Abraham Lincoln'un meşhur demokrasi tanımı 'halkın halk tarafından halk için yönetimi' şeklindedir (Holden, 2007: 6). Dolayısıyla demokraside temel yöntem; liderlerin, yönetilenler tarafından yarışmacı seçimler yoluyla seçilmiş olmasıdır. Bu demokrasi anlayışının formüle edilmesi Weber'in tanımlamasını daha sistematik hale getiren Joseph Schumpeter tarafından yapılmıştır. Schumpeter, '*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*' adlı eserinde Klasik Demokrasi Teorisi olarak adlandırdığı ve demokrasiyi 'halkın iradesi' (kaynak) ve 'ortak iyilik' (amaç) olarak tanımlayan görüşü eleştirmektedir (Huntington, 1996: 3-4). Schumpeter'e göre demokrasi; bireylerin halkın politik kararlara varmak üzere halkın oyu için, rekabet içeren bir mücadele sonucu karar alma iktidarının kazandığı bir sistemdir (Schumpeter, 2007: 350).

Robert Dahl da modern temsili demokratik yönetimlerin bir bütün olarak ele alındığında, tam bir bütünlük sağladığı için bunlara özel bir isim verilmesi gerektiğini savunur. Bu sebeple modern demokrasileri poliarsşik demokrasi (polyarchy) olarak tanımlar (Dahl, 2015: 104). Hiçbir sistemin, ideali mükemmel bir şekilde yakalaması beklenemez, bu yüzden Dahl'a göre sadece poliarsşikler vardır (Holden, 2007: 5). Poliarsşi, tek kişinin yönetiminden (monarşiden) ya da azınlığın yönetiminden (oligarşi veya aristokrasi) farklı olarak 'çok kişinin yönetimi' anlamına gelmektedir (Dahl, 2015: 104). Dahl, poliarsşiyi geniş ölçekli demokratik yönetimler olarak niteler ve bunun için şu sekiz özelliğinin olması gerektiğinin altını çizer: Örgüt kurma ve katılma özgürlüğü, ifade özgürlüğü, oy kullanma hakkı, kamu kurumları için atanabilme hakkı, siyasal liderlerin destek ve oy için yarışma hakkı, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşım (haber alma hakkı), özgür ve adil seçimler, oylara ve diğer tercihlere göre şekillenmeye dayanan hükümet politikaları için gerekli kurumların varlığı (Dahl, 1971: 3).

Demokrasinin yukarıda değinilen pek çok tipinin ve tanımının mevcut olması, bu demokrasilerin farklı uygulamalarının farklılık gösteren bir dizi etki yaratmasına da yol açmaktadır. Bu sebeple demokrasi siyasal sistemler içerisinde en popüler sistem olmasına rağmen, korunması ve sürdürülebilmesi en zor olanıdır. Kaçınılmaz olarak demokratik yönetimler kendilerini bazı çelişkiler ve paradokslar içerisinde bulurlar. Bu paradoks ve çelişkilerin yol açtığı gerilimleri yumuşatabilmek ve uzlaştırabilmek kolay değildir. Demokratik yönetime sahip olmak isteyen her ülkenin bunu gerçekleştirecek yol ve yöntemleri kendisinin bulması gerekmektedir (Diamond, 1990: 48). Kısacası, demokrasinin kendine özgü biçimi, hem bir ülkenin sosyo-ekonomik şartlarına hem de yerleşik devlet

yapısı ve siyasi pratiklerine bağlıdır (Schmitter ve Karl, 1991: 4). Dolayısıyla demokrasinin bir ülkedeki varlığı o ülkenin iç dinamiklerinin okunmasıyla anlaşılabilir.

2.2. Demokratikleşme

Demokrasi bir gerçek ve değer kombinasyonunun yanı sıra iç gerginliği de içeren bir kavramdır. Laurence Whitehead bu sebepten dolayı demokratikleşmeyi karmaşık, uzun vadeli, dinamik ve ucu açık bir süreç olarak tanımlamaktadır. Whitehead'e göre demokratikleşme daha fazla kurala, konsensusa ve daha katılımcı bir politikaya doğru bir ilerlemeyi yansıtır. (Whitehead, 2002: 26-27). Demokratikleşme hem çok aşamalı hem de çok boyutlu bir süreç olarak görülmelidir. Çok aşamalıdır; çünkü öncelikle liberalleşme benimsenmeli, daha sonra otoriter rejimin yıkılmasıyla demokrasiye geçiş (transition) safhasına varılmalı, nihayetinde de yeni kurulan demokrasi kurumsallaştırma (consolidation) aşamasına getirilmelidir. Böylelikle hem demokratikleşme başarıya ulaşmakta hem de kurumsallaşma tamamlanmaktadır. Demokratikleşme aynı zamanda çok boyutludur, çünkü liberal demokrasilerin fonksiyonları da çok boyutludur. Bu süreç hem yeni kuralların ve prosedürlerin oluşumunu hem de toplumsal düzeyin yanı sıra elitler ve diğerleri gibi farklı düzeyler arasındaki etkileşim ve bağlantıların araçlarını içerir. Kısacası demokratikleşme; dönüşüm (transformation), liberalleşme, demokrasiye geçiş, demokratik kurumsallaşma safhalarından oluşan uzun soluklu bir süreçtir (Pridham, 2000: 17-18).

Demokratikleşme sürecinin ilk safhası olan geçiş süreci, bir siyasi rejim ile başka bir siyasi rejim arasındaki aralık olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle demokratik geçiş süreci, otoriter bir düzen ile demokrasi arasındaki mesafe olarak kabul edilir (Stradiotto ve Guo, 2010: 7). Geçiş; bir yandan otoriter bir rejimin dağılması sürecinin başlayıp, diğer yandan demokrasinin kurulmasıyla ya da devrimci bir alternatifinin ortaya çıkışı ile sınırlandırılmıştır. Geçiş sürecinin en önemli özelliklerinden biri, geçiş sürecinde siyasi oyunun kurallarının belli olmamasıdır (O'Donnell ve Schmitter, 2013: 5). Geçişler, bir demokrasi oluşturmak için ön koşuldur, ancak kalıcı sonuçlar doğuyorlar mı ya da yeni demokrasinin ayakta kalıp nihayetinde kurumsallaşmasına yardımcı oluyorlar mı soruları önemlidir. Literatürdeki genel fikir birliği, demokratik geçişlerin yeni bir demokrasi için şekillendirici ve belirleyici olduğunu ve bu geçiş tarzının, yeni demokrasinin şeklini ve konsolide olup olmadığını açıklamaya yardımcı olacağına işaret etmektedir (Stradiotto ve Guo, 2010: 5).

Demokrasiye geçiş, demokrasinin ilk aşamasını oluştururken; demokratik kurumsallaşma mevcut demokrasilerin kalitesi ve devamlılığına dair bir olgu olarak değerlendirilebilir (Akgün ve Özşahin, 2011: 41). Demokratik kurumsallaşma (konsolidasyon) her zaman demokratik geçişten daha uzundur ve aynı zamanda kitlesel tutumları içeren ve yeni rejimin meşrulaştırılmasını gerektiren daha geniş ve muhtemelen daha derin etkileri olan bir aşamadır. Konsolidasyon öncelikle geçiş sürecini kuşatan belirsizliklerin kademeli olarak kaldırılmasını, ardından yeni demokrasinin tam olarak kurumsallaşmasını, demokrasinin kurallarının içselleştirilmesini ve demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasını gerektirir (Pridham, 2000: 20).

2.3. Demokratikleşme Teorileri

Demokratikleşme çok aşamalı ve çok boyutlu bir süreçtir. Bu nedenle rejim değişikliklerinin dinamikleri, farklı boyutları arasındaki etkileşimler gözlemlenerek analiz edilebilir. Bu etkileşimlerin niteliği ve yoğunluğu, olumlu ya da olumsuz bir şekilde gelişebilir (Pridham, 2000: 4). Bu kriterlerin ve farklılıkların tümünü kapsayan ve açıklayan teoriler inşa etmek de mümkündür. David Potter, David Goldblatt, Margeret Kiloh ve Paul Lewis'in birlikte kaleme almış oldukları '*Democratization*' adlı eserde genel bir çerçeve çizerek demokratikleşmeyi üç teori ile açıklamaya çalışmışlardır. Modernleşme Teorisi, Geçiş Teorisi ve Yapısal Teori olarak sınıflandırılan bu üç teorinin her birinin önemli teorik farklılıklarının bulunabileceği belirtilmiştir. Ancak Potter, bu farklılıkların genel bir yaklaşım içerisinde sınıflandırmanın mümkün olabileceğini; çünkü bu teorilerin her birinin, diğer ikisinde olmayan fikirleri ve analitik yöntemleri paylaşma eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu üç temel yaklaşımın paylaştığı ortak çıkarların olduğunu; örneğin her üçünün de devletin doğasındaki değişim ve bu değişimin etkilediği demokratikleşme beklentileri hakkındaki görüşlerine açıklama getirdikleri; fakat bunu farklı yollardan gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Kısaca her bir yaklaşımın diğer ikisinden tamamıyla farklı bir açıklama getirmediğini; buna karşın her bir teorinin vurgusunun bütünü ile farklı olduğunu söylemektedir (Potter, 1997: 10-11).

2.3.1. Modernleşme Teorisi

Demokratik kurumların her an, her yerde, kolayca kurulabileceğini varsaymanın gerçekçi olmadığı düşünülmektedir. Demokrasinin ortaya çıkması için bazı sosyal ve kültürel düzenlemelerin ortaya çıkması ve sürekliliğini koruması gerekmektedir. Demokrasiye elverişli koşulların ortaya çıkmasında ise ampirik kanıtlara göre modernleşme sürecinin ilerlemesinin etkisi olduğu belirtilmektedir. Modernleşme, sanayileşme ile bağlantılı bir toplumsal değişim sürecidir. Harekete geçtikten sonra, yaşamın tüm yönlerine nüfuz etme, mesleki uzmanlaşmayı, kentleşmeyi, yükselen eğitim seviyelerini, artan yaşam koşullarını ve hızlı ekonomik büyümeyi getirme eğilimindedir. Bunlar, sosyal hayatı ve siyasal kurumları dönüştüren, siyasete artan kitlesel katılımı getiren ve uzun vadede demokratik siyasal kurumların kurulmasını mümkün kılan, kendini güçlendiren bir süreç oluşturmaktadır (Inglehart and Welzel, 2009: 33-34).

Modernleşme kavramı, uzun bir tarihe sahiptir. 19. ve 20. yüzyıllarda Marksist modernleşme teorisi; özel mülkiyetin kaldırılmasının sömürüyü, eşitsizliği ve çatışmayı sonlandıracağını savunmuştur. Rekabetçi kapitalist modernleşme teorisi ise ekonomik gelişmenin, yükselen yaşam standartlarına ve demokrasiye yol açacağı fikrini desteklemiştir. Bu iki modernleşme modeli, Soğuk Savaşın büyük bir bölümünde şiddetli bir şekilde rekabet etmiştir (Inglehart and Welzel, 2009: 34-35). Bu dönem içerisinde modernleşme teorisinin, Marksizm'in yaptığı hatayı yaptığı söylenmektedir. Bunun sebebi ise modernleşme teorisinin, yaşamın politik ve diğer sosyal yönlerinin sadece ekonomik koşulların bir ürünü olduğunu savunmasıdır. Ekonomik başarı, devletin ve devlet içindeki bireylerin öncelikli hedefi olarak görülmektedir. Ancak ekonominin büyük önem taşıdığı doğru olsa da, rejimin başarısında ekonomiden daha büyük öneme sahip olabilecek aktörlerin de mevcut olduğu belirtilmektedir. İktisadi faaliyeti siyasal değişimin tek ölçütü olarak gören, bu nedenle de genişleyen ve ekonomik modernleşmeden çok daha fazlasını içeren liberalizmin hedeflerini teorisyenlerin gözden kaçırdığı düşünülmektedir (Hood, 2015: 47).

2.3.2. Geçiş Teorisi

1974'te başlayan ve 1990'ların başında da devam eden demokratik yönetimlerin artışı, o dönemin siyasi imzası niteliğinde olup 'Üçüncü Demokratikleşme Dalgası' olarak adlandırılmıştır (Munck, 1994: 355; Guo, 1999: 133). Bu dönemde yapılan akademik çalışmalar; demokrasinin krizi ve çöküşü sürecinden, otoriter rejimlerin krizi ve demokrasilere geçişi sürecine doğru kaymıştır. Bu çalışmalardan çıkan en önemli sonuçlardan biri de geçiş sürecinin hayli belirsiz ve sonuçlarının önceden kestirilmesinin güç oluşudur. Buna göre; bir otoriter rejimin çöküşü, kesin olarak demokrasiye geçiş anlamına gelmez. Çöken otoriter rejimin yerini daha da baskıcı bir otoriter rejim alabilir ya da siyasal örgüt ve yöntemlerin kurumsallaşmadığı, kısa ömürlü yönetimlerin birbirini izlediği kaotik bir süreç doğurabilir veya geçiş süreci, yaygın bir şiddete dayanan çatışmalara yol açarak devrimci bir rejimle sonuçlanabilir (Özbudun, 1993: 13-14). Hawkins bu durumu; demokrasiye geçişin karşısı otoriterliğe geçiş değil, demokratik bir geçişin olmaması olarak yorumlamıştır (Hawkins, 2001: 441).

Juan J. Linz'e göre ise demokratik olmayan bir rejimin demokrasiye geçiş ihtimalini ve yollarını belirleyen en önemli unsur, bu rejimin totaliter ya da otoriter bir rejim oluşudur. Linz demokratik olmayan rejimleri totaliter ve otoriter olarak iki ana grupta toplamış, aralarında bulunan farklılıklara değinerek demokrasiye geçiş ihtimallerini incelemiştir. Buna göre; otoriter rejimler kendi iç dinamikleri sonucunda değişebilir ve demokrasiye dönüşebilirler. Bu dönüşümün nasıl olacağını daha anlaşılır hale getirmek için Manfred G. Schmidt, otoriter devletten demokrasiye geçişleri altı farklı kategoriye ayırmıştır. Schmidt'e göre bu geçiş yolları şöyledir: Demokrasinin bir işgal gücü tarafından yürürlükten kaldırılmış olduğu ülkelerin dışarıdan itme ile demokrasiye geçiş; bir işgal gücünün, otoriter ya da totaliter bir rejime karşı kazandığı askeri zaferden sonra demokratik oyun kurallarının yeniden yürürlüğe girmesi ile geçiş; eski rejimin sivil ve askeri grupları tarafından ya da eski rejim ile muhalefet arasında sağlanan; aynı zamanda daha sonraki demokratik bir rejim için temel oluşturacak bir pakt şeklinde gerçekleştirilen demokrasiye geçiş; egemen bloğun ilgili taraflarının katılımıyla sağlanan rejime indirgenmiş reformdan farklı olarak, eski düzenin reformcuları tarafından muhalefetin katılımıyla eski rejimin geniş ölçüde değiştirilmesi ile geçiş; yıkma, çökme, değiştirme ve 'Ruptura' şeklinde olan geçiş; geniş ölçüde devrimci değişme yolu ile geçiş (Schmidt, 2002: 307-308). Totaliter rejimler ise hem

barışçı iç dönüşümlere hem de darbelere karşı dayanıklıdır ve ancak bir dış zorlama ile yıkılabilir (Linz, 2017: 19-30).

1970 yılında Dankwart Rustow ise yazmış olduğu 'Transition to Democracy' makalesi ile özellikle demokrasiye geçişin dünya çapında tek tip bir sürecinin olmadığını; her zaman aynı sosyal sınıfları; aynı tür siyasi meseleleri; hatta aynı çözüm yöntemlerini içermediğini öne sürmektedir. Dolayısıyla aynı ülkede ve sürecin aynı aşamasında bile, siyasi tutumların nüfus içinde eşit şekilde yayılması ihtimali yoktur. Bu nedenle dinamik bir geçiş modeli, farklı grupların demokrasiye karşı bir itici güç sağlama olasılığını barındırmalıdır. Kısacası, demokratik evrim zaman içerisinde homojenleşen istikrarlı bir süreç değildir. Ancak belirli koşulları arka plan faktörleri olarak ortaya koymak ve sürecin; hazırlık, karar ve konsolidasyon aşamalarında çok önemli olabilecek diğer faktörlere adım adım ilerlemek gerekmektedir. (Rustow, 1970: 345).

Geçişler; çeşitli grupların demokrasiden yana ya da demokrasiye karşı olarak, başka amaçlar uğruna iktidar için mücadele ettikleri karmaşık süreçler olarak görülmektedir. **Tablo.1**'de görüldüğü gibi David Potter, geçiş döneminde bu siyasi aktörleri otoriter koalisyon içerisinde olanlar ve muhalefette yer alanlar olarak iki başlık altında değerlendirmektedir (Potter, 1997: 15).

Tablo 1. Geçiş Dönemi Temel Aktörler

Otoriter Koalisyonda Yer Alanlar		Muhalefette Yer alanlar		
Tutucular (Hardliners)	İlımlılar (Softliners)	Fırsatçılar (Opportunists)	İlımlılar (Moderates)	Köktenciler- Radikaller (Radicals)
Kesinlikle Otoriter yönetimi sürdürmek için kararlı olanlar	Muhtemel liberalleşme ya da demokratikleşme hakkında muhalefetle müzakere etmeye istekli olanlar	Demokratikleşmeye ciddi bir bağlılık duymayan ancak demokrasiye geçiş ihtimalinde bir şeyler elde etmeye çalışan eski rejim destekçileri	Geleneksel elitlerin konumuna saygı göstererek demokratikleşme taraftarı olanlar	Otoriter koalisyona taviz vermek istemeyen ve büyük demokratik dönüşüm talepleri olanlar

Kaynak: Potter, 1997: 15.

Özetle, geçiş teorileri diye adlandırılan bu yaklaşımda odak nokta aktörler, bireyler ve onların karar alma mekanizmalarıdır. Geçiş teorileri, bir otoriter rejimin yıkılmadan önceki birkaç yılı ve geçiş esnasındaki devre ile demokrasi kurulduktan sonraki kısa dönem gibi, daha kısıtlı zaman süreçlerinde odaklanırlar (Gürsoy, 2014: 90).

2.3.3. Yapısal Teori

Bugün demokrasi ve demokratikleşme merkezli araştırmalar kapsamında incelenen yapısal teori, genellikle demokratik konsolidasyona etkileri açısından incelenmektedir. Özellikle etnik ve dinsel olarak bölünmüş toplumlarda, iktidar paylaşımı için elverişli kurumların demokrasinin konsolidasyonunda belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Siyasal temsilin ve egemenliğin paylaşımının hangi kurumlar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği, siyasal aktörler arasında çatışmanın önüne geçilmesi ve uzlaşımın sağlanması gibi konular bu teori için öncelikli ele alınan başlıklardır (Akgün ve Özşahin, 2011: 44).

Buradaki açıklayıcı odak, uzun vadeli tarihsel değişim süreçleri üzerinedir. Bununla birlikte,

geçiş yaklaşımının aksine, demokratikleşme süreçleri siyasi elitlerin kurumu tarafından değil, öncelikle iktidar yapılarını değiştirerek açıklanmaktadır (Potter, 1997: 18). Bu nedenle, seçim sistemi yasama ve yürütme arasındaki güç paylaşımı ve egemenliğin ülke üzerindeki paylaşım biçimi gibi kimi unsurlar demokrasilerin geleceğini tayin edecek değişkenler olarak işlev görmektedir. Başka bir ifadeyle; kurumsal yapının başkanlık sistemi mi parlamenter sistemi mi olduğu, parti ve seçim sisteminin nasıl düzenlendiği, egemenliğin üniter mi yoksa federal bir nitelik mi taşıdığı gibi kurumsal düzenlemelere ait özellikler demokratik konsolidasyon için önemlidir.

Demokratikleşmeyi açıklamaya çalışan yapısal teorinin hem güçlü hem de zayıf yönleri bulunmaktadır (Teorell, 2010: 19). Yapısal teorinin son derece genel olması ve çoğunlukla istatistiklerin olasılıklarını yansıtan, dünya görüşü içinden kapsamlı deneysel testlere tabi tutulması güçlü yönleri olarak belirtilmektedir. Ancak yapısal teori, sınıflar arasındaki ilişkilere, güç dengelerine ve ittifaklara vurgu yapması bakımından eleştirilmektedir. Yapısal demokratikleşme teorisinin mikro temellerden yoksun olması da yine zayıf yönlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bireysel iradenin neredeyse önemsiz kabul edildiği bu teoride bireylerin tahlil etme yetisi de önemli değildir (Gürsoy, 2014: 90). Bu nedenle sebepleri inceleyen yapısal yaklaşımın; daha çok demokratikleşmeye sebebiyet verenleri incelemesi beklenmektedir (Teorell, 2010: 19).

3. ARAP BAHARI ve MİSİR'DAKİ AKTÖRLER

Bu bölümde; Arap Baharı'nın Mısır'a ulaşması (25 Ocak 2011-11 Şubat 2011), Yüksek Askeri Konsey Dönemi (11 Şubat 2011-30 Haziran 2012) ve Muhammed Mursi Dönemi (30 Haziran 2012-3 Temmuz 2013) olmak üzere iki buçuk yılı kapsayan bu devrim ve sonrası süreçte rol alan aktörler incelenecektir. Böylece demokrasiye geçişin hangi bağlamda nasıl geliştiği ya da gelişmediği çalışılmış olacaktır.

Mısır'da Enver Sedat'ın yerine geçen eski bir Hava Kuvvetleri mensubu ve savaş uçağı pilotu olan Hüsnü Mübarek'in 30 yıllık iktidarı göreceli istikrarlı olsa da siyasal liberalleşme açısından önemli adımların atılmadığı bir dönem olmuştur. Mübarek dönemi; kendinden önceki Cemal Abdül Nasır ya da Enver Sedat dönemlerine kıyasla savaşların olmadığı, parlamentoların daha uzun süre görevde kaldığı nispeten daha istikrarlı bir periyod olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği ile Doğu Bloğunun yıkıldığı ve demokrasi dalgasının dünyada güçlendiği dönemde, Mısır'da bireysel özgürlükler konusunda çok az bir ilerleme görülmüştür. Siyasal partilerin ve sivil toplum örgütlerinin sayılarında ve örgütlenme serbestliğinde az da olsa bir ilerleme görülmüş; Nasır ve Sedat döneminden kalan siyasal tutuklular serbest bırakılmış; yargının yürütmeyi denetleme yetkileri artırılmış; basın ve ifade özgürlüğünde gelişme kaydedilmiş ancak, beklenen demokratik dönüşüm gerçekleşmemiştir. Bu bağlamda; Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in ekonomik ve politik yaklaşımlarında Nasır kadar baskıcı olmadığı, Enver Sedat kadar da serbest bir anlayışı takip etmediği görülmüştür. Kısacası, devletin baskın gücünün Mübarek döneminde de devam ettiği ve bireysel özgürlüklerin merkezi otoriteyi tehdit etmeyecek şekilde geliştirildiği söylenebilir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 41-42).

Aralık 2010'da başlayan Arap protestoları; siyasi ve ekonomik nedenlerle uzun süredir devam eden rejimlere olan tepkinin birleşerek, apolitik olduğu varsayılan pek çok genç insanın korkusunun üstesinden gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Pace and Cavatorta, 2012: 128). Rejimin hızla büyüyen orta sınıflarla bağlantı kurmada ve üniversiteden mezun olan kitlelere iş bulmada başarısız olması; 25 Ocak Ayaklanmasına zemin hazırlamıştır. Bu kitleler 2000-2010 yılları arasında ekonomi %5 -6 oranında büyüse de; hükümetin bu gelişmede itici güç olmadığını ve ekonomideki iyileşmenin halka yansımadığını düşünmektedir (Cole, 2014: 96-97). Buna tepki gösteren Mısırlı erkekler ve kadınlar, Müslümanlar ve Hristiyanlar, genç devrimciler, yoksullar, zor durumdaki alt ve orta sınıflar, İslamcılar, solcular, milliyetçiler ve laiklerden oluşan çok fikirli bir kitle protestolara katılmıştır (Gerges, 2014: 23). Üniversite mezunu yeni orta sınıflar, bu protestoların organize edilmesinde ve gençlerin harekete geçirilmesinde kilit rol oynamıştır. (Cole, 2014: 97). Bu bağlamda sosyal medya aracılığıyla yatay olarak örgütlenen ve ayaklanmaları başlatan bu aktörler ile süreci devralan diğer aktörleri inceleyerek Arap Baharı'nın nasıl şekillendiği ve sonuçlarının ne olduğu daha açık anlaşılacaktır (Pace and Cavatorta, 2012: 128).

25 Ocak 2011 Ayaklanmalarını organize eden ve/veya daha sonrasında siyasi atmosferin şekillenmesinde etkin rol alan aktörler 'siyasi aktörler, sivil toplum ve ordu' şeklinde 3 grupta incelenebilir. Arap Baharı öncesi siyasi aktörlere bakıldığında Mısır'da, muhalefet partilerinin sayısı 24'ü bulmasına rağmen, gerçekte bu partilerin yalnızca dörtte birinin faaliyet gösterebildiği görülmektedir. Bu partilerin etkin olamamasının ve siyasi arenada karşılık bulamamasının sebebi, hükümetin 1976'dan itibaren çıkarmış olduğu siyasi partilerle ilgili kanunlar zinciridir. İktidarda olan Ulusal Demokrat Partisi'nin (UDP) genel başkanının aynı zamanda cumhurbaşkanı olması da siyasi arenada tek parti olmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra siyasi partilerin kuruluşunu onaylayan Partiler Kurulu, iktidar partisine rakip olabilecek herhangi bir partinin kurulmasını da engellemiştir. Bu kurul, 2006 yılına kadar 75, 2008'e kadar ise 90 partinin kurulmasını reddetmiştir. Ayrıca hükümet, var olan bazı partileri Müslüman Kardeşler'in (MK) etkinliğine karşı bir araya getirmeye çalışmıştır. Böylece bu siyasi partiler, hiçbir etkinliği ve tesiri olmayan bir siyasi muhalefete dönüşmüştür. 2005 parlamento seçimlerinde muhalefet partilerinin göstermiş olduğu 89 adayın hiçbirinin sandalye kazanamaması bunun göstergesidir (Abdulcelil, 2012: 95-96). Kısacası; 1976 yılında çok partili hayata geçilmesiyle 1978'de kurulan UDP, Mübarek karşıtı gösterilerin başladığı 2011 yılına kadar etkin olarak varlığını sürdürmüştür (Telci, 2013: 305). Dolayısıyla devrim öncesinde yalnızca iktidarın partisinin etkin olduğu bir siyasi atmosferden söz edilebilir.

Mübarek rejiminin düşmesiyle partileri düzenleyen yasal koşullardaki önemli değişiklikler sayesinde yeni siyasi partiler kurulmuş; daha önce yasaklanmış olan siyasi partiler yeniden siyasette aktif rol alabilmiştir. Bu siyasi çeşitlilik olumlu bir gelişme olmasına rağmen, hızla alınan seçim kararı; önemli bir örgütlenmeye sahip olan MK'nin Hürriyet ve Adalet Partisi (FJP) gibi siyasi partilerin mutlak bir avantaj sağlamasına yol açmıştır. Bu bağlamda İslamcı/laik bölünme ve klasik sol/sağ kesim olmak üzere iki eksen, Mısır'ın Arap Baharı'ndan sonra politik manzarasını şekillendirmiştir (Hove and Ndawana, 2017: 37-38). Aslında devrim öncesinde İslamcıların tek önemli muhalefet olduğuna inanılsa da; örgütlü gruplar ya da hareketler olarak Arap gösterilerinde büyük oranda yer almadığı ve bunlarda öncü bir rol almadıkları düşünülmektedir. İslamcılar yeni sosyal aktörlerin gerisinde kalmış ve birçok İslamcı aktör de nesiller arası önemli çatışmaların da etkisiyle ne yapılması gerektiği noktasında fikir birliği sağlayamamıştır. Mısır'da İslamcılık hareketin genelde iki grup arasında şekillendiği söylenebilir. Birinci grup daha ılımlı olarak adlandırılan MK ve onlara bağlı FJP; ikincisi daha radikal olan Selefilere ve onlara bağlı olan Nur Partisi'dir. Devrim sonrası MK'nın etkisi artsa da; Selefilere de dahil olmak üzere birçok farklı siyasi görüşle mücadele etmek zorunda kalmıştır (Pace and Cavatorta, 2012: 132-133). Selefilere söylemleri ile laik ve liberal çoğunluğu korkutmuş; MK de bu durumdan etkilenmiştir. Mübarek'in düşmesinden sonra, İslamcı aktörlerin güçlendiğini gören birçok liberal genç, MK'nin güçlü ve temelde o kadar da demokratik olmadığını, temel liberal demokratik değerlerin ancak laik liberallerin demokratik olmayan bir güç kaynağı (ordu) ile bir anlaşma yapmaları halinde kurtarılabilceğini iddia etmeye başlamıştır. Her ne kadar Mısır, iyi bir sivil toplum alt yapısına sahip olsa da, siyasal toplumu ona göre nispeten az geliştirmiştir. Bu nedenle devrim sonrasında yaşanan gelişmeler; devrimde ortak tavır gösteren aktörlerin devrim sonrasında sağlanmadığını göstermektedir. Mübarek'in Şubat 2011'de istifasından dört ay sonra, ona karşı çıkan iki kilit sosyal grup, laik liberaller ve Müslüman Kardeşler, demokratik yönetim alternatiflerini tartışmak için bir araya bile gelememiştir. MK ile birlikte hareket etmek istemeyen birçok liberal, ordunun anayasayı hazırlamak için anayasa taslağını düzenlemeye yardım etmesi, hatta yazması ya da en azından MK'nın çoğunluğu teşkil etmemesi için bir komite ataması gerektiğini bile savunmuştur. Görüldüğü üzere Mısır'da devrimde yer alan generaller, MK ve liberallerin tümü, demokratik kurumların kamu politikası yapma haklarına sınırlar koyarak kendilerini belli alanlarda korumak istemişlerdir (Stepan and Linz, 2013: 21-23).

Mısır'daki sivil toplum 2000'li yılların ortalarından itibaren devlet üstünlüğüne itiraz etmek ve sınırsız katılım ile alan yaratmak için çeşitli platformlar oluşturmaya başlamışlardır. Bu sivil hareketler, sosyal sermayenin sağlanmasında ve politik hareketliliğe dönüştürülmesinde etkili olmuştur (Hove and Ndawana, 2017: 36). Örneğin; Hüsnü Mübarek'in toplumun büyük bir kesimi tarafından istenmeyen oğlu Cemal'i bir sonraki devlet başkanı yapma isteği ve buna bağlı olarak anayasada bir takım değişiklikler yapma girişimi Kefaya (Yeter) Hareketinin doğmasına sebep olmuştur. Bu hareket, cumhuriyetin bir hanedanlığa dönüştürülmeye çalışılmasının anayasal ve yasal olarak kabul edilemez olduğunu açıklayarak; dilekçe imzalayıp toplantı ve gösteriler düzenlemiştir. Bu gösterilere katılanlar genellikle

şehirli, eğitilmiş, özellikle Kahire’de yaşayan, laik ve nispeten yüksek statüdeki kişilerden (liberaler, sosyalistler, MK ve seküler gruplar da dahil olmak üzere) oluşmakta ve kendi içerisinde bir hiyerarşiyi reddetmektedir. Bu bağlamda Kefaya Hareketinin sürekli örgütlenmeden ziyade açık bir merkezi olmayan bir aktivizm ağı şeklinde hareket ettiği söylenebilir. Bu durum da Kefaya Hareketini güvenlik güçlerinin gözünde zayıf ve önemsiz hale getirmiştir. Aslında kapatılacak bir gazetesinin, hapsedilecek bir öncü kolu, kapatılacak bir merkezinin olmaması Kefaya’ya bir yandan belirli bir hareket alanı açmış; diğer yandan da güvenlik güçlerinin etkisinden uzak tutmuştur. Hareket 2007’de ivmesini kaybetse de temsil ettiği grupların taleplerini dile getirmesi bakımından önemlidir (Chalcraft, 2014: 191-192; Telci, 2013: 198). Bu bağlamda Kefaya, yeni bir siyasi aktivizmin temellerini atmış; başka grupların ve kesimlerin de örgütlenmesine yol açmıştır. Kefaya Hareketinin açmış olduğu bu muhalif yoldan ilerleyen gruplardan biri de 6 Nisan Gençlik Hareketi olmuştur.

Temelleri 2006’ya dayanan ancak 2008 yılında daha büyük çapta Mahalla Al-Kubra’da (Büyük Mahalle) gerçekleştirilen grevlerle birlikte 6 Nisan Gençlik Hareketi adında eğitilmiş ve laik gruplar içerisinde gelen, sosyal medyayı kullanan, bağımsız basın okuyan yeni bir siyasi aktivizm ortaya çıkmıştır. Bu harekete mensup yüzlerce kişi internetin vermiş olduğu nispeten güvenli alan içinde, İslamcılara uygulananlar da dahil olmak üzere rejimin insan hakları ihlallerini duyurmak için çalışmaya başlamıştır. Bu blog yazarları ve grupların çoğu 1980’lerde doğmuş olan kişilerden oluşmaktadır (Chalcraft, 2014: 194). 6 Nisan Gençlik Hareketi, 2008’den bu yana Mısırlı gençleri siyaset sahnesine sokmuş ve bu durum şimdiye kadar genellikle yetişkinlerin yönlendirdiği bir faaliyet olan siyasi aktivizm modelini değiştirmiştir. 6 Nisan Gençlik Hareketi öncüllerinden daha fazlasını başararak tüm Mısır gençliğini harekete geçirmiş ve diğer sivil grupların ulaşamadığı Kahire’nin ötesinde siyasi bir rol almıştır (Hove and Ndawana, 2017: 35).

Ülkedeki en aktif muhalif gruplar arasında yer alan bu hareket, kuruluşunun yıl dönümü olan 6 Nisan 2009’da kitlesel gösterilerle düzenlenerek; asgari ücretin yükseltilmesi ve anayasa değişikliği için bir anayasa komisyonunun kurulmasını talep etmiştir (Telci, 2013: 331). Arap isyanlarında bu gençlik hareketi ile büro ve fabrika çalışanları, belirli zaman ve yerlerde yapılan gösterileri duyurmak için Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçlarını kullanmışlardır. Böylece toplantı için internet çağrılarını ile harekete geçirilen ve kendiliğinden bir araya gelen toplantılar düzenlemişlerdir. Bir anda meydanlara dökülme tekniği, tahmin edilmemeleri ve internet ağları üzerinden haberleşmeleri nedeniyle güvenlik birimlerinin pek çok yöntemini devre dışı bırakmışlardır (Cole, 2014: 98-99). Askeri Konsey Yönetimi boyunca sivil yönetime çağrılarını sürdüren 6 Nisan Gençlik Hareketi; meclis seçimlerinde FJP’yi, cumhurbaşkanlığında da Mursi’yi desteklemişlerdir. Ancak Kasım 2012’de Mursi’nin aldığı kararlarla birlikte bu hareketin muhalefet rolü de başlamıştır. Mursi’nin seçim sürecinde verdiği sözleri tutmadığı, harekete mensup kişilerin polis şiddetine ve tutuklamalara maruz kaldığını belirterek Mursi karşıtı bir pozisyona geçmişlerdir (Telci, 2013: 334-336).

Bir başka sivil örgütlenme ise İskenderiye kentinde Halid Said isimli bir gencin oturduğu kafede, kendisine kimlik soran polisler tarafından dövülmesi ve akabinde ölmesiyle 19 Temmuz 2010’da Hepimiz Halid Said’iz (We are All Khalid Said) isimli bir internet sitesinin kurulmasıyla başlamıştır. Sayfanın her geçen gün üye sayısı artmış ve on binlerce Mısırlının polise karşı olan tepkisinin merkezi haline gelmiştir. Grubun üyeleri 25 Ocak 2011’de başkent Kahire olmak üzere birçok şehirde protesto yürüyüşleri düzenlemişlerdir. Grup devrimden sonra da varlığını sürdürmüş, özellikle Yüksek Askeri Konsey (YAK) yönetimi sırasında ve Mursi yönetimi boyunca muhalif tutumunu devam ettirmiştir. Bir diğer hareket olan Devrimci Sosyalistler ise kökenleri Troçkist öğrenci gruplarının 1995 yılında sosyalist gençleri bir araya toplama düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Bu hareket, devrim sürecinin en tutkulu savunucularından olmuş ve Kefaya, 6 Nisan Gençlik Hareketi gibi grupların desteğini almıştır. Devrimci Sosyalist Harekete göre devrim; elitist bir hareket değildir ve hedefi diktatörlüğü yıkmaktır.

Devrimin sahibi Mısırlı gençler, öğrenciler, işçiler ve fakir halktır. Bu nedenle Mübarek yönetiminin kalıntıları sistemden silinene kadar protestolara ve gösterilere devam etmişlerdir. Bu grup 2011 sonundaki parlamento seçimlerine giden süreçte sol eğilimli diğer grupları da yanına alarak Sosyalist Halk Birliği Partisi’ni kurmuştur. Seçimlerde %2’ye yakın oy alan bu partinin üyeleri; özellikle 2012 Aralık ayındaki referanduma karşı ciddi bir mücadele vermiş, Mursi yönetimi karşısındaki tüm eylemlerde de yer almıştır (Telci, 2013: 91-97). 2010 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

Başkanlığı görevi sona eren Muhammed El-Baradei'nin öncülük ettiği Değişim için Ulusal Birlik (NAC) adlı hareket de tüm Mübarek karşıtı diğer örgütler gibi Cemal Mübarek'in olası adaylığına, baskı politikalarına ve seçimlerde yapılan usulsüzlüklere karşı çıkmıştır. Mısırlıları, kendi ülkelerindeki siyasi sürece katılmaya davet etmişlerdir. NAC ayrıca 1 milyon imzalı bir kampanya başlatmış, bilgilendirmeler yapmak için basılı materyallerle Mısır'daki kasabalara ve köylere kadar gitmiştir. 25 Ocak'taki ayaklanmalara ilk destek veren gruplardan biri olan NAC; askeri yönetimin gücünü sınırlı tutmak ve sivil siyasete geçişi hızlandırmak amacıyla YAK'a sürekli baskı yapmıştır. 'Bizi koruyan bir ordu, yöneten değil' sloganı ile yetki devri sürecini hızlandırmaya çalışmıştır (Telci, 2013: 77-80, Hove and Ndawana, 2017: 36). Ancak 30 Haziran 2013'te ülke çapında düzenlenen Muhammed Mursi karşıtı gösterilerde en önde yer almış ve 3 Temmuz'daki askeri darbesine destek vermiştir (Telci 2013: 81).

Bir diğer önemli aktör olan Mısır Ordusu ise açık bir biçimde içinde konumlanmış olduğu rejimin bekası için hükümeti gözden çıkarmıştır (Anderson, 2014: 75-76). Bu nedenle, Kahire'nin Tahrir Meydanı'nda gösteriler başladığı zaman Hüseyin Tantavi liderliğindeki üst düzey generaller, kendi ayrıcalıklı konumlarını ve geniş ekonomik altyapılarını korumak amacıyla Cumhurbaşkanı Mübarek'i istifaya ve yetkilerini YAK'a devretmeye zorlamıştır. Bu kararın altında yatan birkaç önemli faktör bulunmaktadır (Owen, 2014: 302). Birincisi; Mısır'da ordu her zaman için siyasette aktif rol üstlenmiştir. Örneğin 2008 yılında Mübarek'in Başkanlığı döneminde atanan 28 validen 20'si asker kökenlidir. Emekli askerler de genellikle parlamento seçimlerine katılmış; özellikle askeri bütçe ile savunma ve ulusal güvenlik komisyonlarında görev almışlardır. Böylece siyasetin şekillenmesinde etkili olarak kendi imtiyazlarını koruma şansı bulmuşlardır. Bu imkanı kaybetmek istemeyen ordu 25 Ocak devriminde halka ateş etme emrine karşı çıkmış; siyasi gücünü kaybedebileceği bir riskten kaçınmıştır.

Mısır'daki askeri etkinin bir başka nedeni de ordunun çeşitli ticari teşebbüsleridir. Ordu; ulusal güvenlikle doğrudan bağlantılı olmayan inşaat, ulaşım, tarım ve turizm sektörlerinde ticari faaliyetler yürütmektedir. Bu tür karlı ekonomik çıkarlarını kamuoyunun denetiminden korumak için olası muhalif bir grubun iktidara gelmesini engellemek adına bizzat kendisi duruma müdahale etmiştir. Ordunun kamuoyunda takdir görmesi ise 25 Ocak devriminde oynadığı role, özellikle de göstericilere yönelik şiddet kullanmayı reddetmesi ve göstericilerin meşru taleplerini kabul etmesine bağlı olarak artmıştır. Bu nedenle devrim sonrasındaki ilk dönemde Mısır halkının önceliği, orduyu sivil bir kontrol altına almak olmadığından ordunun yönetime el koyması sorun teşkil etmemiştir (Miller vd., 2012: 82-84).

Özünde, YAK'ın rolü, milletvekili seçimlerine hazırlık aşamasında anayasada değişiklik yaptığı dönemdeki geçici yönetimi sürdürmektir. Bu geçiş süreci; yeni bir anayasa oluşturarak sivil yönetime geçişin ardından cumhurbaşkanlığı seçimi yapılması sürecini kapsamaktadır (Hove and Ndawana, 2017: 39). Ancak YAK, kendisini 'devrimin ve anayasanın bekçisi ve sürecin kontrolünü almaya geçiş noktasından' 'tüm önemli güç ve yetkileri alma noktasına' taşıyan bir pozisyona çekmiştir. Mübarek'in yargılanması konusunda geri adım atma düşüncesi ve Mısır doğal gazının İsrail'e düşük fiyatlarla satılmasına yönelik anlaşma yapılması genç devrimcileri yeniden harekete geçirmiştir. Reformların yavaş seyretmesine tepki gösteren protestocular yine Tahrir Meydanı'na inmiş; bir an önce seçimlerin yapılmasını ve sivil yönetime geçilmesini istemiştir. Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesine kadar olan süreçte devam eden gösterilerin amacı; ordunun sivil yönetime geçişine izin vermesi iken; Mursi'nin seçilmesinden sonra aldığı kararlara yönelik bir tepki olarak değişmiştir. Böylece seçilmiş sivil yönetimin almış olduğu kararlara karşı olan kitlelerin protesto süreci başlamıştır. Bu protestoların sonucunda ordu yine kendi gücünü koruma pahasına 3 Temmuz 2013'te yönetime el koymuş; böylece 2-2.5 yıllık demokrasiye geçiş süreci sonlanmıştır. Özetle devrimde rol oynayan tüm aktörlere bakıldığında Mübarek sonrası Mısır'da, demokratik geçişin gerçekleşmesi beklentilerine odaklanması gereken siyaset, dört aktör arasında; yani ılımlı taraf olarak görülen MK İslamcılar, radikal Selefi İslamcılar, ordu ile laik ve liberal gruplar arasındaki güç mücadelesine sahne olmuştur (Hove and Ndawana, 2017: 38).

4. BULGULAR ve YORUMLAR

Mısır'ın demokrasiye geçiş çabalarının analiz edildiği bu makalenin ikinci bölümünde; demokrasi, demokratikleşme ve demokratikleşme teorileri; çalışmanın amacı bağlamında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Arap Baharı'nın Mısır'a ulaşması ile Mursi döneminin sonuna kadar olan süreçte rol alan aktörler incelenmiştir. Bu bölümde ise ikinci bölümde açıklanan teorik bilgiler ile üçüncü bölümde

anlatılan Mısır'daki gelişmeler birbiriyle ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Böylece çalışmanın problemi olan 'Mısır'ın 2011 yılında yaşadığı devrim sonrasında içine girdiği sürecin demokratikleşme ile bağlantısı var mıdır?' sorusuna cevap aranarak Mısır'ın demokratikleşme çabalarını ve bu süreçte rol alan aktörlerin demokratikleşmeye etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kurumsallaşmış bir demokrasi; geçiş dönemi, iyi bir ekonomik sistem, demokratik kurumları ve demokrasiyi savunan bir siyasi toplum ile anayasal düzenlemeleri kapsamaktadır. Demokratikleşme için en gerekli aşama olan geçiş dönemi; toplumu daha sonraki siyasi gelişmeleri şekillendirecek olan bir sürece girdiğinde önemlidir. Mısır da devrimle beraber böyle bir yola girmiş; ancak sonrasında yaşanan gelişmeler, bu geçiş yolunun tam olarak kurumsallaşmış bir demokrasiye ulaşmasına izin vermemiştir. Demokratik olmayan bir rejimin demokrasiye geçiş ihtimalini ve yollarını belirleyen unsurlardan biri de rejimin otoriter ya da totaliter olup olmadığıdır. Mısır'da otoriter Mübarek rejiminin yıkılması ile başlayan bu geçiş süreci, Schmidt'in otoriter rejimden demokrasiye geçiş için belirlediği altı geçiş yolundan üçüncüsü ile açıklanabilir. Buna göre eski rejimin sivil ve askeri tarafları arasında sağlanan, demokratik bir rejim için temel oluşturacak bir pakt ile geçiş mümkün olabilmiştir. 25 Ocak'ta Tahrir Meydanı'nı dolduran 'Hepimiz Halid Said'iz, Kefaya, Devrimci Sosyalist Hareket, MK, NAC ve 6 Nisan Gençlik Hareketi' gibi sivil unsurlar; Mısır Ordusu'nun çatışmama kararı ile 18 gün boyunca protestolarına devam etmiştir. Bu kararlılığı gören Mübarek; ordunun muhalefetten yana tavır almasıyla istifa etmek zorunda kalmıştır. Böylece otoriter rejim devrilmiş ve demokrasiye geçiş süreci başlamıştır.

İkinci bölümde demokratikleşme teorileri başlığı altında açıklanan modernleşme teorisi, geçiş teorisi ve yapısal teoriye göre Mısır'daki gelişmeler incelendiğinde; en uygun teorinin geçiş teorisi olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Mısır'da Geçiş Döneminde Temel Aktörler

	Rejim Elitleri	Muhalefet
Katı/Radikal	Mübarek'in Yakın Çevresi Yüksek Bürokrasi (Yargı) Güvenlik Güçleri	Hepimiz Halid Said'iz, Kefaya, Devrimci Sosyalistler, Ulusal Birlik için Değişim.
İlimli	Ordu	Müslüman Kardeşler, 6 Nisan Gençlik Hareketi.
Fırsatçılar		Selefiler

Kaynak: Mercan ve Kılavuz, 2017: 80; Potter, 1997: 15.

Tablo.2'de geçişi başlatan aktörlerin, Potter'ın çalışmasında yer alan 'otoriter koalisyonda yer alanlar' ve 'muhalafette yer alanlar' olarak yaptığı sınıflandırmaya göre Mısır'a uyarlandığı görülmektedir. Demokratikleşme yönündeki geçiş süreçlerinin karşısındaki en büyük engel de eski rejimin katı elitlerinin ya da radikal muhalafetin süreci sekteye uğratmaya yönelik eylemleridir (Mercan ve Kılavuz, 2017: 85). Çünkü dönüşümler ancak bu aktörlerden ılımlı olanlarının, katı/radikal olanlardan daha güçlü olduklarında gerçekleşebilmektedir. Buna göre; Mısır'da muhalafet kanadında yer alan MK; seçim sonrası diğer aktörlerin desteğini kaybettiğinden dolayı geçiş sürecini devam ettirememiştir. Demokrasilerde temel sorun siyasi elitlerin varlığı değil; aksine bu temsilcilerin nasıl seçildiği ve eylemlerinden sorumlu tutulup tutulmadığıdır. Bu bağlamda Mursi dönemi, Mursi'nin seçilmiş olması bakımından YAK döneminden ayrılır. Ancak eylemlerinden sorumlu tutulması konusunda tartışmalar mevcuttur. Mursi döneminde alınan kararlar, demokratik normlara uymadığı gerekçesiyle diğer aktörlerin tepkisine yol açmıştır. Dolayısıyla desteğini kaybeden Mursi ve MK, demokrasiye geçiş sürecinde yalnız kalmıştır.

Demokrasinin kendine has biçiminin; hem bir ülkenin sosyoekonomik şartlarına hem de var olan devletin yapısı ve siyasi pratiklerine bağlı olduğu bilinmektedir. Mısır'ın 30 yıllık Mübarek döneminde devlet yapısındaki işleyişin, iktidara yakın çevreye ya da ordunun üst düzey kademesine bağlı olduğu görülmektedir. Bu dönemin siyasi pratikleri de iktidarın izin verdiği çerçeveye sınırlı kalmıştır. YAK döneminde de bu durum çok değişmemiştir. Mursi'nin eski rejimin kurumlarını ötelemek ve bağımsız hareket etmek için aldığı kararlar da hayata geçirilememiştir. Ordu kendinden bağımsız hareket etmek isteyen, kendini saf dışı bırakarak karar almaya çalışan, ordunun işleyişine dokunacak kararlara imza atan seçilmişlere bu fırsatı vermemiştir. Mübarek dönemindeki sosyoekonomik koşullar, YAK ve Mursi döneminde de çok fazla değişmemiştir. Ancak ekonomik iyileşmenin ve bu iyileşmenin topluma yansımalarının zamana ihtiyaç duyduğu unutulmamalıdır.

Demokrasiye geçişlerin tek tip bir modelinin olmadığı, her zaman aynı siyasi ve sosyal sorunlarla ortaya çıkmadığı, aynı çözüm yöntemlerini içermediği bilinmektedir. Dolayısıyla demokratikleşme süreci, istikrarlı bir süreç değildir. Ancak, bazı aşamaları belirleyerek demokratikleşme sürecine yönelik bir rota oluşturup inceleyebilmek mümkün olabilir. Rustow'un ulusal birliğin sağlanması, hazırlık aşaması, karar aşaması ve alıştırmaya aşaması olarak belirlediği bu rotaya göre Mısır; karar aşamasından ileriye gidememiştir. Devrim öncesi Mısır'da bir ulusal birlik olduğu görülmektedir. Yaşanan grevler, protestolar ve gösterilerle demokrasi taleplerini dillendiren birçok aktörün ortaya çıktığı bir ülke olan Mısır; ikinci adım olan hazırlık aşamasını da geçmiştir. Devrimin 25 Ocak'ta Tahrir Meydanı'nda başlamasıyla bu süreç pekişmiştir. Birinci geçiş olarak da adlandırılan karar aşaması; ilk iki aşama

gerçekleşmeden ortaya çıkmaz. Devrim sonrasında yapılan seçimlerle başlayan Mursi dönemi; birinci geçiş aşamasına dahil olsa da tam olarak bu süreci karşılamamaktadır. Karar aşamasında tarafların tümünün demokratik değerleri benimsemesi ve rıza göstermesi gerekmektedir. Mursi döneminde yaşanan gelişmeler bu durumun Mısır'da gerçekleşmediğini göstermektedir. Ordu ve radikal muhalif gruplarla Mursi iktidarı arasında demokratik bir uzlaşa sağlanamamıştır. Ordu kendi imtiyazlı konumunu korumaya çalışmış; muhalif gruplar ise kendilerini devrimin sahibi gördüklerinden alınan kararların devrime ihanet olduğunu dile getirmişlerdir. Bu nedenle yeniden meydanlara inen muhalif gruplar, ordu ile birlikte hareket etmiş ve darbeye giden süreç başlamıştır. Dolayısıyla Mısır'da demokratik kuralların bütün taraflarca benimsendiği alıştıırma aşamasına geçilememiş ve demokrasiye geçiş, 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen darbe ile sonlanmıştır.

SONUÇ

'Mısır'ın 2011 yılında yaşadığı devrim sonrasında içine girdiği sürecin demokratikleşme ile bağlantısı var mıdır?' sorusunu sorarak Mısır'ın demokrasiye geçiş çabalarını ve bu süreçte rol alan aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini analiz ederek demokratikleşmenin başarıya ulaşp ulaşmadığını problem edinen bu çalışmada; halk ayaklanmasının ilk evresinden itibaren Mübarek karşıtı muhalefetin ve ordunun işbirliği ile demokrasiye geçişi başlattıkları görülmüştür. Ülkedeki demokratikleşme süreci, farklı ideolojik ve sosyoekonomik yapılardan gelen eski rejimin bazı aktörleri ve muhalif kesimlerin uzlaşısı sayesinde sağlanmıştır. Bir yandan demokratikleşme sürecinin ilk aşaması olan demokrasiye geçiş inşa edilirken, bir yandan da devrimle beraber elde edilen kazanımlar korunmaya çalışılmıştır. Ancak demokratikleşme sürecinin geçiş aşaması; hem ordu ve eski rejimin kurumlarının hem de radikal kesimlerin müdahaleleriyle sekteye uğramıştır.

Devrimden hemen sonraki süreçte ülkedeki aktörler arasında geçici bir dönem uzlaşa sağlanmış ve demokrasiye geçiş umudu doğmuştur. Meclis seçimleri yapılmış, yazım aşaması her ne kadar geniş katılımlı bir komisyon tarafından yapılmasa da anayasa yazılmıştır. Devrimi başlatan aktörler; kendilerini devrimin sahibi görererek demokrasiye geçişin sağlanması, YAK'ın yetkilerini sivil bir yönetime devretmesi için mücadele etmiştir. YAK'ın ordunun özerk durumunu korumak için aldığı kararlar ile eski rejimin güçlü kurumlarından olan yargının aldığı kararlar; bu geçiş sürecinin uzamasına neden olmuştur. Seçimlerle beraber sivil bir idarenin yönetimi almasıyla da başka sorunlar baş göstermiştir. Devrimde bir araya gelerek 'adalet, özgürlük ve ekmek' için birlikte mücadele eden muhalif gruplar; sivil idare döneminde uzlaşmamışlardır. Devrimlerin kurulu ekonomik ve sosyal güçlerin çıkarlarını tehdit etmeye başladığı an, bu güçlerin devrimleri sonlandırmayı amaçladıkları görülmektedir. Mısır'da da demokratikleşmeyi kendi varlığına tehdit görmeye başlayan eski rejim güçleri, bu ayrışmayı tetiklemiş ve darbeye giden süreç başlamıştır. Devrime giden süreç; demokratik muhalifler rejim kanadından kendilerine müttefikler bulduğundan dolayı başarıya ulaşmıştır. Sonraki süreçte ise rejim kanadından edindiği müttefikleri dışarda bırakarak demokratikleşmeyi devam ettirmeye çalışan aktörler başarılı olamamıştır.

Mısır'da demokrasiye geçiş, demokratikleşme dalgaları sırasında gerçekleşmemiştir. Demokratik istekleri kabul eden bir siyasi toplumun varlığı ile başlayan bu geçişin; aktörler arasındaki ideoloji ve siyasal statüler üstü bir uzlaşa sağlanamaması nedeniyle sekteye uğradığı, bu nedenle her otoriter rejimin çöküşünün demokrasiye geçişin tamamlanması anlamına gelmediği sonucuna varılmıştır. Kısacası demokratikleşme sürecinin başarısı farklı muhalif grupların ittifakına ve bu ittifakın sürekliliğine bağlıdır denilebilir. Farklı ideolojik ve sosyoekonomik altyapılardan gelen muhalif grupların rekabet etmesi ve yarışması normal görünmektedir. Ancak rejimin demokratik geçişi başarması ve demokratikleşmeyi sürdürmesi açısından ittifak ve birlikte hareket etmek zorunludur. Ayrıca bu ittifakın; eski rejimin aktörlerine diktatörlüğün yeniden dönüşünü sağlayacak imkanlar vermemesi gerektiği düşünülmektedir. Aktörler arasındaki bu ittifak ve ayrışma halinin; zorlu demokrasi sürecinin başarıya ulaşmasına ya da başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olduğu görülmektedir. Mısır'da aktörler arasındaki bu ayrışma; darbeye neticelenmiş ve demokrasiye geçiş çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan ederim. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

KAYNAKLAR

- Abdulcelil, T. (2012). Mısır'da devrimin ayak sesleri. İstanbul: Yarın yayınları.
- Akgün, B. ve Özşahin, C. (2011). Soğuk savaş sonrası dünyada demokratik konsolidasyon sorunu: teorik bir çerçeveye arayışı. *Uluslararası İlişkiler*, 7(28), 31-57. <http://www.uisdergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/soguk-savas-sonrasi.pdf>
- Anderson, L. (2014). Otoriter miraslar ve rejim değişikliği: Arap dünyasında siyasi geçişi anlamaya doğru F. A. Gerges (Ed). *Yeni Ortadoğu* (ss. 61-80). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Chacraft, J. (2014). Mısır'da 25 Ocak ayaklanması, hegemonya yarışı ve yoksulların patlaması. F. A. Gerges (Ed). *Yeni Ortadoğu* (ss. 183-210). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Cole, J. (2014). Mısır'ın modern devrimleri ve Mübarek'in düşüşü. F. A. Gerges (Ed). *Yeni Ortadoğu* (ss. 81-101). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Dahl, R. (1971). *Polyarchy: participation and opposition* (1.st. Ed). New Haven and London: Yale University Press.
- Dahl, R. (2015). *Demokrasi üzerine*. (B. Kadioğlu, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Diamond, L. J. (1990). Three paradoxes of democracy. *Journal of Democracy*, 1(3), 48-60. Project MUSE.
- Gerges, F. A. (2014). Bir kırılma. F. A. Gerges (Ed). *Yeni Ortadoğu* (ss. 19-60). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Guo, S. (1999). Democratic transition: A critical overview. *Issues&Studies* 35(4), 133-148. http://online.sfsu.edu/sguo/Renmin/June%2029_transition/Democratic%20Transition_Sujian%20Guo.pdf
- Gürsoy, Y. (2014). Rejim değişiklikleri: Otoriterleşme ve demokratikleşme. Sayarı, S. ve Bilgin, H. (Ed), *Karşılaştırmalı siyaset: Temel konular ve yaklaşımlar* (ss. 75-99). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hawkins, D. (2001). Democratization theory and nontransitions: Insights from Cuba. *Comparative Politics*, 33(4), 441-461. JSTOR.
- Holden, B. (2007). *Liberal demokrasiyi anlamak*. (H. Bal, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Hood, S. J. (2015). *Political development and democratic theory: rethinking comparative politics* (2.nd. Ed.). London and New York: Routledge.
- Hove, M. and Ndawana, E. (2017). Regime change agenda: the Egyptian experience from 2011 to 2015. *Contemporary Arab Affairs*, 10(1), 32-50. doi: 10.1080/17550912.2017.1279386.
- Huntington, S. P. (1996). Üçüncü dalga: yirminci yüzyıl sonlarında demokratlaşma. (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Inglehart, R. and Welzel, C. (2009). How development leads to democracy. *Foreign Affairs*, 88(2), 33-48. JSTOR.
- Linz, J. J. (2017). *Totaliter ve otoriter rejimler*. (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.

- Mercan, M. H. ve Kılavuz, M. (2017). Tunus'ta demokratikleşme ve elit teorisi. *Uluslararası İlişkiler*, 14(55), 75-92. https://www.uidergisi.com.tr/source/JUI_2017_55_75_92.pdf
- Miller, E. L., Martini, J., Larrabee, F. S., Rabasa, A., Pezard, S., Taylor, J. E., and Mengistu, T. (2012). *Democratization in the Arab World: Prospects and lessons from around the globe*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Munck, G. L. (1994). Democratic transitions in comparative perspective. *Comparative Politics* 26(3), 355-375. JSTOR.
- O'Donnell, G. and Schmitter, P. C. (2013). *Transition from authoritarian rule: tentative conclusions about uncertain democracies*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Owen, R. (2014). Mısır ve Tunus: Diktatörlerin devrim yoluyla düşürülmesinden yeni bir anayasal düzen kurma mücadelesine. F. A. Gerges (Ed). *Yeni Ortadoğu* (ss. 295-312). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye geçiş sürecinde anayasa yapımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Pace, M. and Cavatorta, F. (2012). The Arab uprisings in theoretical perspective-an introduction. *Mediterranean Politics*, 17(2), 125-138. doi: 10.1080/13629395.2012.694040.
- Potter, D. (1997). Explaining democratization. In D. Potter, D. Goldblatt, M. Kiloh and P. Lewis (Eds.), *Democratization* (pp. 1-40). Cambridge: Polity Press.
- Pridham, G. (2000). *The dynamics of democratization: a comparative approach* (1.st. Ed.). London & New York: Continuum.
- Rustow, D. A. (1970). Transition to democracy: toward a dynamic model. *Comparative Politics*, 2(3), 337-363. JSTOR.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi kuramlarına giriş*. (M. E. Köktaş, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Schmitter, P. C. and Karl, T. L. (1991). What democracy is and is not?. *Journal of Democracy*, 2(3), 75-88. doi: 10.1353/jod.1991.0033
- Schumpeter, J. A. (2007). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi*. (H. İlhan, Çev.). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Stepan, A. and Linz, J. J. (2013). Democratization theory and the Arab Spring. *Journal of Democracy*, 24(2), 15-30. <https://www.journalofdemocracy.org/wp-content/uploads/2013/04/Stepan-24-2.pdf>
- Stradiotto, G. A. and Guo, S. (2010). Transitional modes of democratization and democratic outcomes. *International Journal on World Peace* 27(4), 5-40. http://online.sfsu.edu/sguo/My%20articles/Democratic%20transition_proofs_IJWP.pdf
- Telci, İ. N. (2013). *Mısır devrimi sözlüğü*. İstanbul: Açılımkitap.
- Teorell, J. (2010). *Determinants of democratization: explaining in the World, 1972-2006* (1.st. Ed). Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2014). *Demokrasi*. (E. Arıcan, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Whitehead, L. (2002). *Democratization: theory and experience* (1.st. Ed). New York: Oxford University Press.
- Yavuz, C. ve Erdurmaz, S. (2012). *Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu'da kırılan fay hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.